

Atıf/Citation: Aydın Karaaslan, N. (2025). -{dik+iyelik+da} ve -{dik+iyelik+ zaman} yapılarının kullanım sıklıkları üzerine derlem tabanlı bir araştırma. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi (UDEKAD)*, 8 (3), 1513-1530. DOI: <https://doi.org/10.37999/udekad.1705622>

Neşe AYDIN KARAASLAN*

-{DİK+İYELİK+DA} VE -{DİK+İYELİK+ZAMAN} YAPILARININ KULLANIM SIKLIKLARI ÜZERİNE DERLEM TABANLI BİR ARAŞTIRMA	-(DİK+ELEMENT+DA) AND -(DİK+ELEMENT+TIME) A CORPUS-BASED STUDY ON THE FREQUENCY OF USE OF CONSTRUCTS
ÖZET Dilbilimde, belirli gramer yapılarının ve bunların kullanım sıklıklarının incelenmesi, dilin güncel kullanımındaki norm ve eğilimleri hakkında bilgi sunar. Bu bağlamda bazı sözcüklerin birbiriyle karşılıklı öncelikleri olduğunu ve birbirini gerektiren sözcük birleşmelerini ifade eden eş dizimlilik çözümlemeleri, dil ve anlam analizinde derinlemesine ve doğru bir anlayış elde etmede önemli bir ölçüttür. Türkçede “-{DİK+İYELİK+DA}” ve “-{DİK+İYELİK+ZAMAN}” yapıları, sıklıkla kullanılan ve anlam derinliği sunan gramatik formlar arasında yer alır. Bu yapılar, hem zamansal ifadeleri netleştirmek hem de sahiplik ilişkilerini belirtmek amacıyla kullanılır. Ancak bu yapıların hangi bağlamlarda, ne sıklıkla ve hangi tercihlerle kullanıldığına dair detaylı ve kapsamlı araştırmalar sınırlıdır. Bu çalışma, Türk dilinde “-{DİK+İYELİK+DA}” “-{DİK+İYELİK+ZAMAN}” yapılarının kullanım sıklıklarını derlem tabanlı bir yöntemle incelemeyi amaçlamaktadır. Derlem tabanlı analizler, dilin doğal kullanımlarını yansıtan geniş veri setleri üzerinden gerçekleştirildiği için gramatik yapıların gerçek kullanım örüntülerini ortaya koymada oldukça etkilidir. Bu çalışma, Türkçede bu yapıların hangi bağlamlarda tercih edildiğini, hangi sıklıkla kullanıldığını ve dil kullanıcılarının bu yapıların kullanımında gösterdiği eğilimleri ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Anahtar kelimeler: Eş dizimlilik, bağlam analizi, sıklık, derlembilim	ABSTRACT In linguistics, the study of specific grammatical structures and their frequency of use reveals the norms and trends in the current usage of a language. In this context, collocation analysis, which indicates the mutual precedence of certain words and the Word combinations that require each other, is an essential criterion for obtaining an in-depth and accurate understanding of language and meaning analysis. In Turkish, the constructi “-{DİK+İYELİK+DA}” and “-{DİK+İYELİK+ZAMAN}” are among the grammatical forms that are frequently used and offer depth of meaning. These constructions are used both to clarify temporal expressions and to indicate possession relations. However, detailed and comprehensive research on the contexts, frequency, and preferences in which these constructions are used is limited. This study aims to analyze the usage preferences of “-{DİK+İYELİK+DA}” and “-{DİK+İYELİK+ZAMAN}” constructions in Turkish using a corpus-based method. Corpus-based analyses are highly effective in revealing the actual usage patterns of grammatical constructions, as they are carried out on large datasets reflecting the natural use of the language. In this context, the study analyzes in which contexts these constructions are preferred in Turkish, how often they are used, and how language users use these constructions. Keywords: Collocations, context analysis, frequency, corpus analysis

* Öğr. Gör. Dr. Kutahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Ortak Dersler Bölümü, Kutahya/Türkiye. E-posta: karaaslannese@gmail.com / Lecturer Dr., Kutahya Health Sciences University, Common Courses Section, Kutahya/Turkey. E-mail: karaaslannese@gmail.com

Giriş

Dil, yalnızca bireysel sözcüklerden oluşan bir iletişim aracı değil aynı zamanda bu sözcüklerin belirli örüntülerle bir araya gelerek oluşturduğu anlam ağlarıyla işlenen karmaşık bir sistemdir. Söylem düzeyinde anlam üretimi, çoğu zaman dilin kalıplaşmış yapılarına ve sözcüklerin birlikte kullanılma eğilimlerine dayanır. Bu bağlamda, dilsel anlamın oluşumunda önemli bir rol oynayan eş dizimlilik (collocation) kavramı, hem kuramsal dil bilimi hem de uygulamalı dil çalışmaları açısından son derece önemlidir. Firth (1957, s. 194) tarafından “Bir sözcüğün anlamı komşularıyla birlikte ele alınmalıdır” ilkesiyle tanımlanan eş dizimlilik, sözcüklerin rastlantısal olmayan biçimde birlikte kullanılması durumunu ifade eder. Bu durum, özellikle doğal dilin yapısını, sözcük seçimlerini ve söylem kalıplarını anlamada temel bir belirleyici olarak öne çıkar. Türkçede eş dizimlilik, sözcüklerin söz dizimsel ve anlamsal bağlamlarda oluşturduğu kalıplarla sınırlı kalmamakta; deyimler, kalıplaşmış ifadeler, yardımcı fiil yapıları ve tamlamalar gibi geniş bir çeşitlilikte kendini göstermektedir. Bu sebeple bir sözlüksel ögenin benzer bir ögeyle yer değiştirebileceği kesin durumları belirlemek için bu ögelerin eş dizimsel özelliklerinin bilinmesi önemlidir. Sözlüksel ögelerin eş dizimsel davranışları ise tarihsel süreçte birlikte kullanılma alışkanlığı edindikleri sözcükler tarafından şekillendirilir. Eş dizimlilikle birlikte biçim birimler de bu süreçte oldukça etkilidir. Türkçede sözcükler arasında yönlendirici ilişki ve bağlantıları kurmak eklerle sağlanır (Korkmaz, 2014, s. 106). Dilde, tek bir biçim birimin veya birden fazla biçim birimin birleşerek oluşturduğu kombinasyonlar, çeşitli işlevsel özellikler barındırabilir. -{DİK} eki fiillere eklenen, üzerine de iyelik eki alabilen sıfat-fiil ekidir (Yılmaz, 2007, s. 66-81). Sıfat-fiil ekli sözcükler, üzerlerine iyelik eklerinden başka hâl eklerini alarak kullanılabilirler. Türkçenin her döneminde kullanılan iyelik ekleri, öncelikle sahiplik-aitlik fonksiyonu üstlenirken zamanla bu fonksiyon genişlemiş farklı anlam ve işlevler de üstlenmiştir (Yazıcı Ersoy, 2015, s. 51). “-{DİK+İYELİK+DA}” ve “-{DİK+İYELİK+ZAMAN}” yapılarına ayrı ayrı bakıldığında bu yapıların farklı işlevsel özelliklere sahip oldukları görülecektir. Türkçede zaman ve yer belirten cümlelerde sıkça kullanılan bu ifadeler, fiillerin anlamını genişleterek cümleye zenginlik katar ve bir eylemi veya durumu isimleştirerek cümlede farklı işlevler üstlenir. Derlem incelemeleriyle bir sözcüğün, bir yapının başka bir sözcükle yan yana olma ilkelerinin eş dizimlilik, bağlam ve anlam analiziyle birlikte kullanım sıklığı alan yazında önemli bir inceleme sahası ortaya çıkarmaktadır.

1. Kuramsal Art Alan

1.1. Eş dizimlilik

Modern dilbilim çalışmalarında önemli bir yere sahip olan *eş dizimlilik* kavramı, ilk olarak İngiliz dilbilimci J. R. Firth tarafından ortaya atılmıştır. Firth (1957, s. 195), bir sözcüğün anlamının yalnızca kendi başına değerlendirilmemesi, bunun yerine çevresindeki sözcüklerle olan ilişkisi bağlamında ele alınması gerektiğini savunmuştur. Bu görüşünü “Bir sözcüğü, onu çevreleyen sözcüklerle birlikte değerlendirmelisiniz.” şeklinde ifade eden Firth, eş dizimliliği bir sözcüğün diğer sözcüklerle birlikte kullanılma eğilimi olarak tanımlamıştır. Ona göre bir sözcüğün eş dizimsel ortaklıkları, söz konusu sözcüğün alışkanlığa dayalı ya da geleneksel kullanım kalıplarıyla belirlenir (Firth, 1968, s. 181). Bu yaklaşım, özellikle sözlüksel birimlerin anlamının belirlenmesinde bağlamın ve kullanım sıklığının önemine dikkat çekmesi açısından çağdaş dilbilim kuramlarında temel bir referans noktası oluşturmuştur.

Bazı sözcükler, tesadüfi bir şekilde değil beklenenden çok daha sık olarak bir arada kullanılma eğilimindedir. Eş dizim, belirli sözcüklerin sıklıkla birlikte kullanılmasıyla oluşan dil yapısını ifade eder. Bu terim, bu tür sözcük çiftlerinin veya gruplarının bir araya gelerek anlamlı ve doğal ifadeler oluşturduğunu belirtir. Bu yapılar, sözcüklerin karşılıklı olarak birbirini öncelediği ve tamamladığı sözcük birleşimleridir. Yani belirli sözcükler bir araya geldiklerinde daha anlamlı ve doğal bir kullanım oluştururlar ve bu sözcükler birlikte kullanıldığında birbirini gerektirirler (Jackson, 1988, s. 96). Eş dizimlilik, dilbilimde belirli sözcüklerin genellikle birlikte ve belirli bir düzen içinde kullanılmasını ifade eder. Bu kavram, dilde bazı sözcüklerin diğer sözcüklerle daha sık eşleştiğini ve bu eşleşmenin doğal bir akış yarattığını belirtir. Böylece, bu tür sözcük grupları birbirinin anlamını tamamlar ve dilde yerleşik kullanım kalıpları oluşturur.

1.2. Eş dizimlikte sıklık analizi

Eş dizim kavramı, farklı tanımlara sahip olsa da 20. yüzyılın ikinci yarısındaki akademik yazında iki temel yaklaşımla ele alınmıştır. Bunlardan biri, sözcüklerin belirli bir mesafede ve sıklıkla bir arada kullanılması esasına dayanan sayısal yönelimli yaklaşım ya da sıklığa dayalı yaklaşımdır (Nesselhauf, 2005, s. 12). Bu bakış açısı, özellikle derlem dilbilimi ve bilgisayarlı dilbilimi alanlarında çalışan araştırmacılar tarafından benimsenmiş ve desteklenmiştir. Batı dilbiliminde de eş dizimlilik üzerinde üç farklı yaklaşımdan ilki olan sıklık temelli yaklaşım (frequencybasedapproach) belirli dil yapılarını veya ifadelerini içeren metinlerin analiz edilmesi ve bu yapıların ne sıklıkla kullanıldığının istatistiksel olarak belirlenmesi işlemidir. Bu yöntem dilbilimsel araştırmalarda, özellikle de derlem tabanlı çalışmalarda yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Eş dizimlilik olgusu, sözcüklerin cümle içinde birlikte kullanılma sıklığına, yani belirli sözcük çiftlerinin dilde sık ya da seyrek biçimde bir arada yer alma eğilimine dayanmaktadır (Nesselhauf, 2005, s. 12). İki yapının kullanım alanları karşılaştırılıp örneğin “-{*DIK+İYELİK+DA*}” yapısının mekânsal bağlamda daha sık, “-{*DIK+İYELİK+ZAMAN*}” yapısının ise zamansal bağlamda daha sık kullanılıp kullanılmadığı analiz edilecektir.

1.3. Eş dizimlilikte kalıpların işlevsel kullanım farklılıkları

Türkçede yan cümle kurma yolları arasında sıfat-fiiller, zarf-fiiller ve isim-fiiller önemli bir yer tutmaktadır. Bu yapılardan özellikle -{*DIK*} eki, iyelik ekleri ve ardından gelen bağlama unsurları ile farklı fonksiyonel yapılara dönüşmektedir. “-{*DIK+İYELİK+DA*}” biçimi, öncelikle zaman belirten zarf tümcecikleri kurma işleviyle öne çıkar. Bu yapı, olayların eşzamanlı ya da ardışık biçimde düzenlenmesine katkıda bulunur (Ergin, 2000, s. 390). Bunun yanında yapı, yalnızca zaman değil, kimi kullanımlarda koşul veya sebep-sonuç ilişkisi de kurabilir. Bu işleviyle Türkçedeki yan cümle kurma mekanizmasının önemli bir aracı durumundadır (Göksel & Kerslake, 2005, s. 413). Ayrıca -*DA* unsurunun sağladığı bağlamsal esneklik, yapıya pragmatik işlevler de kazandırmaktadır. Konuşma dilinde olayların sıralanışı ve kronolojik örgüsü genellikle bu yapı üzerinden sağlanmaktadır (Korkmaz, 2003, s. 628). “-{*DIK+İYELİK+ZAMAN*}” biçimi ise doğrudan zaman zarfı işlevi taşır ve cümleyi kesin bir zamansal çerçeve ile sınırlandırır. Bu yönüyle yapı, -*DA* ekinin bağlamsal esnekliğine kıyasla daha kesin odaklı bir zamansallık sunar (Banguoğlu, 1990, s. 480). Türkçede “-{*DIK+İYELİK+DA*}” ve “-{*DIK+İYELİK+ZAMAN*}” biçimleri, zarf tümceciklerinin kurulmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Birincisi bağlamsal esneklik sağlayarak olayların sıralanışını ve koşulluluk ilişkilerini kurarken, ikincisi kesin zamansal çerçeve oluşturma işleviyle anlatıya belirginlik kazandırmaktadır. Bu yönleriyle her iki yapı, Türkçenin yan cümle oluşturma mekanizmasının işlevsel çeşitliliğini yansıtmaktadır.

2. Amaç ve Yöntem

Derlem araştırmalarında sıklık analizi ve işlevsel analiz birbirini tamamlayan iki temel boyuttur. Bu çalışmada, öncelikli yöntem olarak sıklık analizi tercih edilmiştir çünkü dilin kullanım sıklıklarını ortaya koymak, hem dilin yapısal özelliklerini sayısal olarak somutlaştırmakta hem de ileride yapılacak fonksiyonel çözümlemeler için sağlam bir temel oluşturmaktadır. Böylece araştırma, hem nicel güvenilirlik kazanmakta hem de gelecekteki nitel değerlendirmelere zemin hazırlamaktadır. Türkçenin dil özelliklerini yansıtmayı, içerdiği veri çeşitliliği, metin türlerindeki zenginlik ve kullanım amacına uygunluğu nedeniyle, bu analizde temel kaynak olarak Türk Sözlükbilimi Derlemi (TSD) kullanılmıştır. Derlemde “-{DIK+İYELİK+DA}” ve “-{DIK+İYELİK+ZAMAN}” yapılarının örnekleri, yapılarda sıklıkla kullanılan fiiller ve derlemdeki kullanım sıklıkları belirlenip sıklık analizi ortaya konmaktadır.

3. “-{DIK+İYELİK+DA}” ve “-{DIK+İYELİK+ZAMAN}” Yapıları

3.1. -{DIK+İYELİK+DA}

Zarf-fiiller, (fiillerden geçici zarflar yapan) asıl zarf-fiiller ve (asıl görevleri başka olup ya diğer ekler ya da edatlarla birleşip fiillerden geçici zarflar yapan) birleşik zarf-fiiller olmak üzere iki başlık altında incelenir (Boz, 2014, s. 44). Türkçedeki eklerin bazıları zarf-fiil eki olarak doğmuşken, bazıları başlangıçta zarf-fiil eki olmamakla birlikte zamanla edatlar veya başka eklerle birleşerek geçici bir şekilde zarf-fiil durumunda kullanılır hâle gelmiştir. İşte bu aslen zarf-fiil olarak doğmamış bazı ekler ile eklerin ve/veya edatların düzenli ve kurallı bir biçimde birleşip fiillere eklenerek geçici zarf oluşturduğu yapılara birleşik zarf-fiil denir (Gülsevin, 2001, s. 127).

Arkadaşın da geldiğinde sinemaya gidebiliriz.

-{DIK} sıfat-fiil eki;

+{I} üçüncü teklik şahıs iyelik eki;

+{DA} bulunma hâlidir.

Bu üç ayrı ek bir araya gelince kendi fonksiyonlarını terk edip yoğrularak tek bir görev üstlenir. Artık ne sıfat-fiil, ne iyelik ne de bulunma hâli vardır. Burada sadece, eklendikleri fiili geçici zarf hâline getirmiş birleşik bir yapı söz konusudur (Gülsevin, 2001, s. 127). -(y)InCA, -(y)Ip} şekilleri eklendikleri fiilleri ne derece geçici zarf hâline getiriyorsa, -(yormIş} gibi -{DIK+iyelik+DA} şekilleri de fiilleri aynı derecede geçici zarflar hâline getirmektedir. Farklı yanları ise bunların -(y)A}, -(y)AlI}, -(y)ArAK}, -(y)InCA}, -(y)Ip}, -{ken}, -{mAdAn} ekleri gibi zarf-fiil şekilleri olarak doğmayıp, başkaca ek ve edatların bir araya gelip birleşmeleri sonucunda bu fonksiyonu üstlenen birleşik yapılar olmalarıdır (Gülsevin, 2001, s. 128).

Korkmaz’a göre de -{DIK/-DUK} sıfat-fiil ekinin bulunma durumu ekiyle genişletilmesinden oluşan ve asıl fiildeki hareketin zamanını belirleyen -{DIKTA/-DUKTA} zarf-fiil eki Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesinde pek bol kullanıldığı hâlde Türkiye Türkçesinde bu biçimiyle kullanımdan düşmüş; yerini sıfat-fiil ile bulunma durumu eki arasına birinci, ikinci ve üçüncü şahıs iyelik eki almış şekillere bırakmıştır: ‘aldığımda, aldığımda, aldığımızda, vermediklerinde’ gibi. Bu kullanım ile zarf-fiil şahsa bağlı bir zaman bildirme özelliği kazanmıştır (Korkmaz, 2022, s. 879). Yapılan bir araştırmaya göre, Türkiye Türkçesinde yüze yakın birleşik zarf-fiil yapısı tespit edilmiştir (Boz, 2005, s. 44). İnceleme yapılan metinlerde ele alınan yapılardan biri de birleşik zarf-fiil yapılarında-{DIK+iyelik+DA} yapısıdır.

3.1.1. -{DIK+(I)m+DA}¹

1. ...1973 yılında üniversiteyi bitirdiğimde beni Nahçıvandaki Şark kapısı gazetesinde...
2. ...daha sonra diğer eserleri de incelediğimde pek çok Moğolca sözcüğün olduğunu ve yapılan...
3. ... şu çayırdan kırmızı bir çiçek getir buyruğunu verdiğimde, ona yalnızca bir sözcük verdiğime göre, ne çe...
4. ...baktığımda Macarca Türkçesi karanfil bu doğru olurken...
5. ...araştıralım sonucunu bildiririz dedi, sonra gittiğimde bu kitaba 10 lira teklif ettiler
6. ...getir buyruğunu işittiğimde parmağımı tablodaki kırmızı sözcüğünden belli...

3.1.2. -{DIK+(I)n+DA}²

3.1.3. -{DIK+I(n)+DA}³

1. ...göre sözlükbiliminin işlevsel kuramı dikkate alındığında sözlük kullanıcıları sözlüğe bilişsel ve...
2. ... bu sözlüklere bakıldığında bazılarının kitap formatlı olduğu görülmüştür...
3. ...uyumlu olursa, konunun uluslararası kaynakları tarandığında da araştırmacılara büyük oranda kolaylık sağlamak...
4. ...TSde alt madde başı durumundaki sözlükbirimler tarandığında her bir farklı sözlükbirimin altında aynı...
5. ...sözcük veya sözcük dizisi hakkında bilgi alınmak istendiğinde başvurulabilen, özgün konular veya dil ögeleri...
6. ...halinde ve bilimsel olarak konu ele alınarak incelendiğinde daha iyi anlaşılacaktır.
7. ...TARTIŞMALAR Sözlüğe konu olan sıklık listeleri incelendiğinde, iki sorun öncelikli olarak ortaya çıkmaktadır...
8. Metin üretmek istendiğinde bir kavramı ifade etmek için bir eş dizimsel...
9. Çünkü bu kavramlar, söz konusu olduğunda adıyla değil, kelime grubu birden çok kelime
10. Temel anlam, kabaca bir sözcük söylendiğinde, okunduğunda veya yazıldığında akla gelen ilk anlamdır.
11. ..., açıklayıcı karşılık Giriş Sözlükler, ihtiyaç duyulduğunda kullanılmak üzere hazırlanan başvuru kaynaklar...
12. ... şarkıcı olmadan söyleyemeyen bir saz eğlence olduğunda da insanın bunu dikkate alması, bunu seçmesi...
13. Nihayet memlekete döndüğünde semt semt, burç burç İstanbul'u gezer ve bir...
14. Bir kaynağının kullanıcısının çocuklar olduğu düşünüldüğünde sözlüklerin bu özelliğinin ne kadar önemli olduğunu...

¹Yazılı metinlerdeki -{DIK+(I)m+DA} sorgusu 6 sonuç ile 6 cümlede bulunmaktadır. Sistemde 1003 adet yazılı metin, 42831 adet tümce ve 703986 adet sözcük bulunmaktadır. Türk Sözlükbilimi Derlemi (TSD) [Erişim Tarihi: 10.10.2024]

²Yazılı metinlerdeki -{DIK+(I)n+DA} sorgusu 0 sonuç ile hiçbir cümlede bulunmamaktadır. Sistemde 1003 adet yazılı metin, 42831 adet tümce ve 703986 adet sözcük bulunmaktadır. Türk Sözlükbilimi Derlemi (TSD) [Erişim Tarihi: 12.10.2024]

³Yazılı metinlerdeki -{DIK+I(n)+DA} sorgusu 672 cümlede bulunmaktadır. Sistemde 1003 adet yazılı metin, 42831 adet tümce ve 703986 adet sözcük bulunmaktadır. Türk Sözlükbilimi Derlemi (TSD) [Erişim Tarihi: 12.10.2024]

15. ... yapan kişi olumlu bir sonuç alınamayacağını düşündüğünde bunlara ek olarak hastalık cinlerine kurbanlar...
16. ... kategorinin altüst fonksiyon fark ve ilişkisi düşünüldüğünde dilimizin söz varlığı ve onun yapısı fonetik, ...
17. ...dilsel biçim, dil bilgisi üretken kurallarından uzaklaştığında sözlükselleşir,
18. ...ait olup olmadığı bilgisi için sözlüğe baktığında bölgesel
19. ...dili kullanan toplum tarafından kabul edilerek kalıplaştığında birer yan anlam oluşturur
20. ... ancak karışıklık çıktığında kullanılır.
21. ...bu çiftleri aramak için sözlüğe müracaat ettiğinde çoğunlukla erişim olmayacaktır.
22. ...çok iyi kavradığından, önceden geçen bir kuralı gerektiğinde tekrar hatırlatmaktan çekinmemiştir, İzlediğim ...
23. Kuralcılık Sözlük, gerektiğinde yaygın kullanım kurallarını açıklamalıdır....
24. Giriş kısmında ve gerektiğinde öbür bölümlerde Türkçenin ses ve dil bilgisi...
25. ...onlarca birbirine yakın sözlerden bir kelime ailesi oluştuğunda o yazar veya şairin özel sözlüğüne ulaşmak mümkün...
26. Kazak, “Yuvada ne görürse, uçtuğunda onu yapar.”
27. Çocuk, bir şeyden korktuğunda ya da yardım isteyeceğinde “anne!” diye bağırıyor.
28. Çünkü onlar, düşüncenin ancak dile dönüştüğünde anlamlı olacağını, dilin yazıya aktarıldığında...

3.1.4. -{DIK+(I)mIz+DA}⁴

1. Bu kitabı yazdığımızda, bu sene idi.
2. ... büyük bir yaygınlık farkı olmadığını varsaydığımızda, bu iki bölükte yer alan sözcükler arasında...
3. Diğer taraftan sezon sözcüğünü sorguladığımızda karşımıza çıkan sonuç şudur 653 kayıt sporla, ...
4. ...çarşamba biçiminde meşhur biçiminde kullandığımızda bu sözlükler bir zamanlar hep yeni sözcük...
5. ...hazırladığı çalışmanın ilk sayfasını incelediğimizde onun yöntemini daha iyi anlayabilmekteyiz.
6. Eseri dikkatli bir şekilde incelediğimizde ve yazıldığı dönemi dikkate aldığımızda, amacı...
7. ...cümleleri, sıralanan cümlelerin çeşidi yönüyle incelediğimizde de şu sonuçları elde ediyoruz Savlarda yer alan...
8. ...ülkemizde yapılan çalışmaları genel olarak değerlendirdiğimizde, terimlerle ilgili çevrimiçi sözlüklerin nereden...
9. ...saltanat olarak değerlendiriyor musalla taşına konulduğumuzda... .
10. ... tutarak kelimeleri yukarıdan aşağıya doğru okuduğumuzda sıranın, alfabetik olarak da büyük ölçüde doğan...

⁴ Yazılı metinlerdeki -{DIK+(I)mIz+DA} sorgusu 134 cümlede bulunmaktadır. Sistemde 1003 adet yazılı metin, 42831 adet tümce ve 703986 adet sözcük bulunmaktadır. Türk Sözlükbilimi Derlemi (TSD) [Erişim Tarihi: 15.10.2024]

11. ...sözlü ve yazılı olarak iletişimde kullandığımız, **doğduğumuzda** hazır bularak edinmeye başladığımız, doğrudan ...
12. ...ki cümlede yanlışlığın nereden kaynaklandığını **sordüğümüzda**, bu durumu bir teoriye dayandırarak açıklamaktadır.
13. ...Kaşgarlı'nın eseri kaleme aldığı dönemi de **düşündüğümüzde** yaşadığı çağın ilerisinde günümüze de ışık tutmak...
14. ...gelmiştir ama soba sözcüğünü her şeyden bağımsız **düşündüğümüzde** yanıcı malzeme anlamı yoktur.
15. ...Türklerin hazırlamış oldukları sözlüklere **baktığımızda** Arapçadan Türkçeye veya Türkçeden Arapçaya şek...
16. Haritayı doksan derece sağa çevirerek **baktığımızda** kuzey yön tepeye gelir ve gerçeğe uygun ve dahi...
17. ...ilimi sorunlarıyla ilgili Türkçede yazılanlara **baktığımızda** Çotuksöken 1996; Boz 2006; Usta 2006 doğrudan ...
18. ... biri olan ibadetle ilgili terimlere **baktığımızda**, bunların hemen hepsinin Türkçe olduğunu görüyor.
19. Örneğin sabah kalktığımızda ne giyeceğimize, yemek yemek için bir lokantaya...
20. ...konuşucularının sezgilerini değerlendirmeye kalkıştığımızda dildeki bazı olgular için teorik açıklama bulmak...
21. Bunun gibi yoğun leksik birimiyle arama yaptığımızda toplam 7317 kayıttan 92 kayıt yoğun bakım içermek...
22. Türkçe Sözlüğü **açtığımızda** kesif leksik birimiyle ilgili sadece temel anlam...
23. gibi bir cümle kurmaya kalktığımızda böyle bir ifadenin kulak tırmaladığını fark eder.
24. Bu yanlışları düzelttiğimizde ithafın doğru şekli ortaya çıkacaktır.
25. Türkçenin bu iki büyük şubesini ince tetkik ettiğimizde şu hakikatlara vakıf oluruz Evvel ikisinin de...
26. ...yanlış olarak gösterilen kelimenin yazılışım düzelttiğimizde hatalı olduğu işaret ediliyorsa, demek ki...
27. ...niteliği kazanabilmiştir? Biçiminde bir soru yönelttiğimizde, bu soruya verilecek yanıt, eserin temel amacı...
28. ...ve yaşları itibarıyla bir sınıflamaya tabii tuttuğumuzda, aynen insanda adam, kadın, erkek çocuk veled,...

3.1.5. **-{DIK+(I)nIz+DA}**⁵

1. Eğer yeni sözcüğün farkına vardığınızda derlem verisine, google'a bakmak zorundayız, Bu...
2. Bugün herhangi metinde bir sözcüğü aradığınızda bu sözcük için hiçbir yanıt bulamayabilirsiniz.
3. Derlemimize baktığımızda bu sözcüğün başka derlemde başka yerlerde...
4. ...da sorgulama yapıldığında ya da Türkçe Sözlüğe baktığınızda, hem doru, hem de tekir belli hayvanları ifade...

⁵ Yazılı metinlerdeki **-{DIK+(I)nIz+DA}** sorgusu 5 metinde bulunmaktadır. Sistemde 1003 adet yazılı metin, 42831 adet tümce ve 703986 adet sözcük bulunmaktadır. Türk Sözlükbilimi Derlemi (TSD) [Erişim Tarihi: 15.10.2024]

3.1.6. **-{DIK+IArI(n)+DA}**⁶

1. ...en önemli ürünlerindendir, Dil açısından ele alındıklarında atasözlerinin, mensubu oldukları dilin asırlar...
2. Bir fikir, sanat veya siyaset adamının yazdıklarında ve konuşmalarında kullandığı kelimeler, onun hakkında...
3. Uygurlar, 1209 yılında Çingize bağlandıklarında başlarında İdiKutBarçuk bulunuyordu.
4. ...çocuklar artık süt emmeyi bırakıp konuşmaya başladıklarında, Uygurlardan anne ve babalarını sordular, Onlar...
5. ...olanlarının adedi 32`dir ve 315ten tenzil edildiklerinde ata sözlerinin sayısı 283`e iner, Bu şekilde...
6. Çocuklar okul öncesi eğitim çağına geldiklerinde konuşma ve dinleme edinimi ile ortalama sekiz ...
7. Her iki anlam olayında sözcükler, bağlamında değerlendirildiklerinde rahatça ayırt edilebilirler.
8. ...ortaöğretim kuramlarından yüksek öğretime geldiklerinde en önemli eksikliğin Türk dilini kullanmada gör...
9. ...düşmanlık besleyenler ile karşı karşıya olduklarında, önemli kararlar alırken hep adaleti gözetmektir...
10. Türkler, Müslüman olduklarında, çok kısa sürede Çin sınırlarından İspanyaya...
11. ...oraya koşup gelmişlerdi, Bu müthiş olaya şahit olduklarında, saygı ile diz çöküp selam verdiler, Biraz son...
12. Türkler uygun vadiler bulduklarında ileri seviyede çiftçi, bağcı ve bahçeci olmuş...
13. ...DLT Sayfa 17 Mal yüzünden insanlar bozuldu, mal gördüklerinde kartalın leşe saldırması gibi ona saldırırlar.
14. ... çocukları ana okuluna ve ardından ilköğretime götürdüklerinde, nöbet öğretmene geçer.
15. İnsanlar belirli konseptler üzerine tartıştıklarında eğilim belirleyici olarak sözlüklerin kullanılır.
16. ...her anında, savaşta, barışta, bir ülkeyi fethettiklerinde, kendilerine düşmanlık besleyenler ile karşı...
17. Kağanlar vefat ettiklerinde yasçı ve ağlayıcılar bu törenlerde görev yapar.
18. Ayrıca sıfatfiiller zaman anlamı ifade ettiklerinde de bunları farklı şekillerde incelemiştir.
19. ...sınıflarında Türkçeyi öğrenip ilgili bölümlere gittiklerinde terimsel anlamda dersi kavrama güçlüğü çekmektedir.

3.2. **-{DIK+İYELİK+ZAMAN}**

Yukarıda belirtildiği gibi Türkçedeki zarf-fiiller, yapıları bakımından iki ana gruba ayrılabilirler. Birinci tipte olanlar, asli görevleri fiilleri geçici olarak zarflandırmak olan müstakil eklerdir. İkinci gruptakiler ise aslen zarf-fiil eki olarak doğmamış, farklı fonksiyondaki bazı eklerin ve edatların bir araya gelmesi ile oluşan birleşik yapılardır. Bu iki tipin cümledeki görevleri

⁶ Yazılı metinlerdeki **-{DIK+IArI(n)+DA}** sorgusu 35 metinde bulunmaktadır. Sistemde 1003 adet yazılı metin, 42831 adet tümce ve 703986 adet sözcük bulunmaktadır. Türk Sözlükbilimi Derlemi (TSD) [Erişim Tarihi: 15.10.2024]

aynı, kuruluş şekilleri ise farklıdır (Gülsevin, 2001, s. 142). “-**{DIK+İYELİK+DA}**” yapısı aslen zarf-fiil eki olarak doğmayan farklı fonksiyondaki bazı eklerin bir araya gelmesiyle oluşan birleşik yapılar “-**{DIK+İYELİK+ZAMAN}**” yapısı farklı fonksiyondaki bazı edatların bir araya gelmesiyle oluşan birleşik yapılarıdır. EK + EDAT yapısındaki bazı birleşikler, cümledeki görevlerine göre bazen zarf, bazen de sıfat yapabilmektedirler (Gülsevin, 2001, s. 142).

3.2.1. -**{DIK+(I)m zaman}**⁷

1. Örneğin, buraya **geldiğim zaman**larda Gürcüce sözlük hiç bulunmuyordu.

3.2.2. -**{DIK+(I)n zaman}**⁸

1. Rütbe ve ululuk bulduğun **zaman** huyunu güzel kıl; Beyler yanda başkaları için ...
2. ...begler katın yahşi ulan Büyüklüğe eriştiğin **zaman** iyi huylu ol, Beyler yanında iyiliğe araç olan...

3.2.3. -**{DIK+I zaman}**⁹

1. ...ancak, anlam ve anlatım özelliklerine bakıldığı **zaman** sav olarak değerlendirilebilecek cümlelerde bu...
2. Ay ağıllandığı **zaman** Türkler yağmur yağacak diye uğur bilirler.
3. Eş sözlükler popüler olmaya başladığı **zaman** Uzak Doğuda geliştirilmiştir.
4. ...kendi cinsinden olmayan bir şey çıkarıldığı **zaman** yine böyle denir.
5. ...gönderilmiş olursa olsun, anlam değişmesi dendiği **zaman** göndergeyle sözcük, daha doğrusu, gösterilenler...
6. ...dilinin gramerine aykırı olduğu isbat edildiği **zamanda** dilde kaide nedir ki? Bizim ortaya koyduğu...
7. Gerçekten de konunun ayrıntılarına inildiği **zaman**, Abbasi Devletinin merkezi olan Bağdat...
8. Bunun gibi, hısımlardan biri uzaktan geldiği **zaman**, dönüşünde şölen yapılır; bütün hısımlar ve...
9. ...çalışmada Türk Dil Kurumunun hazırlamış olduğu **zaman** tanımı temel alınacaktır.
10. ...ağı bulunursa kaptaki çorbanın üzerine konduğu **zaman** çorba, kımıldanmaya başlar.
11. ... olarak, geneli ilgilendiren boyutlarda olduğu **zaman** girilmiştir.
12. ...elli işi gerçekleştiren kişinin öğrenci olduğu **zaman** kullanılır; ücret ekonomik bağlamda kullanılır...
13. ...Hun'lardan, Beylerden birisi öldüğü **zaman** mezarı üstüne serilmek üzere gönderilen kumaştan...
14. ... adettir, Esük, bir hakan veya bir bey öldüğü **zaman** ona duyulan saygının işareti olarak mezarının ...
15. ... hakkında, “hanlardan, beylerden birisi öldüğü **zaman** mezarı üstüne serilmek üzere gönderilen kumaşı...

⁷Yazılı metinlerdeki -**{DIK+(I)m zaman}** sorgusu 1 cümlede bulunmaktadır. Sistemde 1003 adet yazılı metin, 42831 adet tümce ve 703986 adet sözcük bulunmaktadır. Türk Sözlükbilimi Derlemi (TSD) [Erişim Tarihi: 26.10.2024]

⁸Yazılı metinlerdeki -**{DIK+(I)n zaman}** sorgusu 2 cümlede bulunmaktadır. Sistemde 1003 adet yazılı metin, 42831 adet tümce ve 703986 adet sözcük bulunmaktadır. Türk Sözlükbilimi Derlemi (TSD) [Erişim Tarihi: 26.10.2024]

⁹Yazılı metinlerdeki -**{DIK+I zaman}** sorgusu 60 cümlede bulunmaktadır. Sistemde 1003 adet yazılı metin, 42831 adet tümce ve 703986 adet sözcük bulunmaktadır. Türk Sözlükbilimi Derlemi (TSD)[Erişim Tarihi: 26.10.2024]

16. Kullanım etiketini **gördüğü zaman** söz konusu sıfatı başka bir kelime ile değiştirdi...
17. ...tanımlanır ki; onlar Evinde bir kimseyi **gördüğü zaman** canı sıkılan, evi kendine dar gelen kişidir
18. ... Divan u Lugati't Türk'te kişinin haddini **aştığı zaman** başına bir takım olumsuz şeylerin geleceğini...
19. ...özdür, Kurnazlık “İki kurnaz kişi karşılaştığı **zaman** söylenen bu söz, kurnazlık yapan kişinin önünü...
20. Kara bulutlar gökyüzünü kapattığı **zaman** onu rüzgar dağıtır, hükümet kapıları da rüşvet...
21. ...olmayan, kişinin belirli şartlarda karşılaştığı **zaman** salgınlarla bütün bir yöre halkını kırıp..
22. ... avı da öğüttür, Bilgin kişi öğüdü işittiği **zaman** ezberler ve anlar, ÖngÖngdün “Ön” anlamına gel...
23. ...aşım, topluluğun tümü tarafından gerçekleştirildiği **zaman** olmaktadır.
24. ...Bodun Kağan, ıslık çalan okunu icat ettiği **zaman**, bunun için bir ağaç parçası da kullanmış olab...
25. Sevgi ateşi tutuştuğu **zaman** ciğer, yürek kavrulur.
26. ...ilgili örnekler verir, Mesela bir şey düştüğü **zaman** çıkardığı ses “çat çat”, elbise yırtılırken...

3.2.4. -{DIK+(I)mIz zaman}¹⁰

1. ...LügatiTürk'ün serüvenlerini karşılaştırdığımız **zaman** karşılaştığımız manzaranın hiç de hoş olmadığı...
2. Üç sözlüğü karşılaştırdığımız **zaman**, bu üç sözlüğün sözvarlıkları arasındaki yalan...
3. ... milleti İslam medeniyeti dairesine girdiğimiz **zaman** almıştık şimdi de Batı kültürü...
4. ... vardır, Dilimizin imlasını bölümlediğimiz **zaman**, sesçil imlanın dilimizdeki etkisini inkar etmek...
5. Lügat ilmine bu anlamda baktığımız **zaman** temel bir ilim olduğunu anlarız.
6. ... ve sınıflar arasında karşılaştırma yaptığımız **zaman** zihinde ortaya çıkan anlamın açıklığı ve netlik...
7. Konuya dil tarihi açısından baktığımız **zaman**...
8. ...Türkolojinin bugünkü seviyesinden baktığımız **zaman** Halid Saidin yaptığı hizmetler küçük görünebilir...
9. ... yabancı kelime akınlarına baktığımız **zaman** Arap edebiyatındaki bir fıkra hatıra geliyor .
10. Dil inceleme tarihine baktığımız **zaman** insanı, dil üzerinde çalışmaya iten bir diğer ...
11. Bu bağlamda baktığımız **zaman** Kaşgarlı Mahmutun eserini yazmada, milli hisler...
12. ...ilgili yapılmış olan çalışmalara baktığımız **zaman**, onun adına neredeyse hiçbir yerde rastlamıyor...
13. ...dil bilgisi ve sözlük çalışmalarına baktığımız **zaman**, bu çalışmaların bir geleneğe veya kişiye atıf...
14. Bu bağlamda baktığımız **zaman** Kaşgarlı Mahmutun da kelimeleri isimler ve...

¹⁰ Yazılı metinlerdeki -{DIK+(I)mIz zaman} sorgusu 18 cümlede bulunmaktadır. Sistemde 1003 adet yazılı metin, 42831 adet tümce ve 703986 adet sözcük bulunmaktadır. Türk Sözlükbilimi Derlemi (TSD) [Erişim Tarihi: 15.11.2024]

15. Eski Hint ve Yunan geleneklerine baktığımız zaman, dilcilerin amaçlarının, daha çok kendi zaman...
16. ...ancak sözlüklere bakıyoruz, bir söze baktığımız zaman, madde başının yanında hemen parantez içinde...

3.2.5. -{DIK+(I)nIz zaman}¹¹

1. ...kullanılmayan bir kelimeyi sözlüğünüze aldığınız zaman eğer güvenilen biriyseniz o siz oraya referans...
2. Tutamıyorsunuz izin vermediğiniz zaman vicdanınız sızlar, hoca bana izin vermedi...

3.2.6. -{DIK+IArI zaman}¹²

1. ... basılıyor ama İnternet ortamına aktardıkları zaman bana zaten ekleme düzeltme yetkisi veriliyor.
2. Toplumlar verileri kullandıkları zaman diğer toplumlardan kendileri...
3. ...temel anlamını belirlemek için kullanıldıkları zaman eşzamanlı olarak değerlendirilmesi gerek...
4. ...vazife görürler, Tamlayıcılar, olmadıkları zaman fiilin anlamı eksik kalan mecbur tamlayıcılar...
5. İstedikleri zaman avlayıp, yiyebilirler demek istemiş ve bu...
6. ...bir kimseye söz söyletmek istemedikleri zaman tınma derler.
7. Uygur Türkleri yeruskumi dedikleri zaman yer soğanı ya da yaban soğanı çeşidini...
8. Farklı uluslar birbirleriyle ilişki kurdukları zaman dil güçlüğü belirmiş, yabancı dil öğrenme çaba...
9. ...kullanılabilir olması, öğrencilere ihtiyaç duydukları zaman başvurma imkanı sağladığı için önemli bir özellik...
10. ...kullanıcılar kesin bilgi ihtiyacı duydukları zaman, onlara yardım etmeyi hedeflemesinden de bahset...
11. Oğuzlar bir şey yaptıkları zaman ...etti sözünü kullanırlar, öbür Türkler ...kıldı ...
12. ...Bu, iki bölüğün birbirlerine kavuştukları zaman tanışmaları ve birbirleriyle çarpışmamaları...

4. Bulgular

“-{DIK+İYELİK+DA}” ve “-{DIK+İYELİK+ZAMAN}” yapılarının hangi fiillerle daha sık kullanıldığını görmek, hem sıklık analizini hem de fonksiyonel yorumları güçlendirmektedir. Derlem tabanlı örneklerden hareketle bir sınıflama yapılmış “-{DIK+İYELİK+DA}” yapısında en çok kullanılan ve daha az sıklıkla kullanılan fiiller gösterilmiştir. Zamansal ardışıklık bildiren fiillerin (kalk-, bak-, yaz-) daha sık kullanıldığı soyut düşünme ve yorum fiillerinin (düşün-, incele-,) ise özellikle akademik ya da yazılı metinlerde fonksiyonel olarak öne çıktığı görülmüştür.

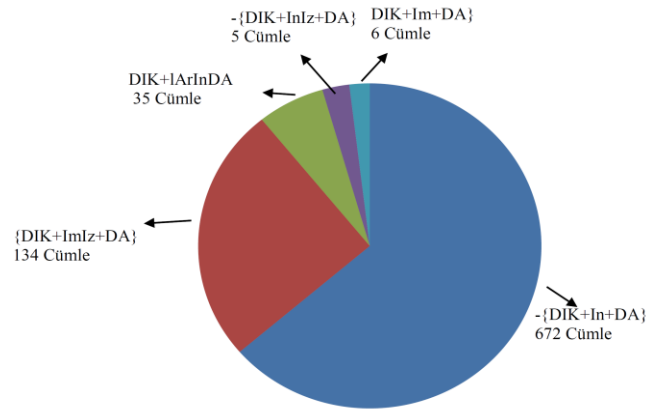
¹¹ Yazılı metinlerdeki -{DIK+(I)nIz zaman} sorgusu 2 cümlede bulunmaktadır. Sistemde 1003 adet yazılı metin, 42831 adet tümce ve 703986 adet sözcük bulunmaktadır. Türk Sözlükbilimi Derlemi (TSD) [Erişim Tarihi: 20.10.2024]

¹² Yazılı metinlerdeki -{DIK+IArI zaman} sorgusu 16 cümlede bulunmaktadır. Sistemde 1003 adet yazılı metin, 42831 adet tümce ve 703986 adet sözcük bulunmaktadır. Türk Sözlükbilimi Derlemi (TSD) [Erişim Tarihi: 20.10.2024]

- kalk- → (kalktığımda)
- bak- → (baktığımızda, baktığınızda)
- yaz- → (yazdığımızda, yazdıklarında)
- düşün- → (düşünüldüğünde)
- incele- → (incelendiğinde)
- bitir- → (bitirdiğimde)
- vardır- / var- → (vardığınızda)
- kullan- → (kullanıldığına)
- söyle- → (söylendiğinde)
- kork- → (korktuğunda)

“-{DİK+İYELİK+ZAMAN}” yapısı “{-{DİK+İYELİK+DA}” yapısına göre daha az kullanılmaktadır. “{-{DİK+İYELİK+ZAMAN}” yapısında en çok kullanılan ve daha az sıklıkla kullanılan fiiller incelendiğinde en sık kullanılan fiillerin (olmak, yapmak, gelmek, görmek, kullanmak) gibi temel fiiller olduğu görülmüştür. (Ölmek, kavuşmak, tanışmak, girmek, anlamak) gibi fiillerin daha spesifik kullanıldığı görülmüştür. Burada fiiller genellikle zaman ilişkisini, koşul ve gerçekleşme anını ifade etmektedir. “{-{DİK+İYELİK}” yapısında en sık kullanılan fiiller, genellikle dilin en sık kullanılan temel fiilleriyle örtüşür. Her iki yapıda da sıklıkla kullanılan fiiller hem anlam olarak geniş ve esnektir hem de zaman ilişkisini doğal olarak ifade edebilmektedir. Dolayısıyla, hem dil genelinde hem de özel bir yapıda sık kullanılmaları tesadüfi değil, fonksiyonel ve yapısal bir eğilimdir. Genel olarak bakıldığında ise “{-{DİK+İYELİK}” yapıları, belirli bir eylemin kim tarafından gerçekleştirildiğini ve söz konusu eylemin bağlamını açık bir şekilde ifade etme amacıyla yaygın olarak kullanılmaktadır. Şöyle ki:

Grafik 1: Metinlerde Geçen “{-{DİK+İYELİK+DA}” Eş Dizim Kalıplarının Dağılımı

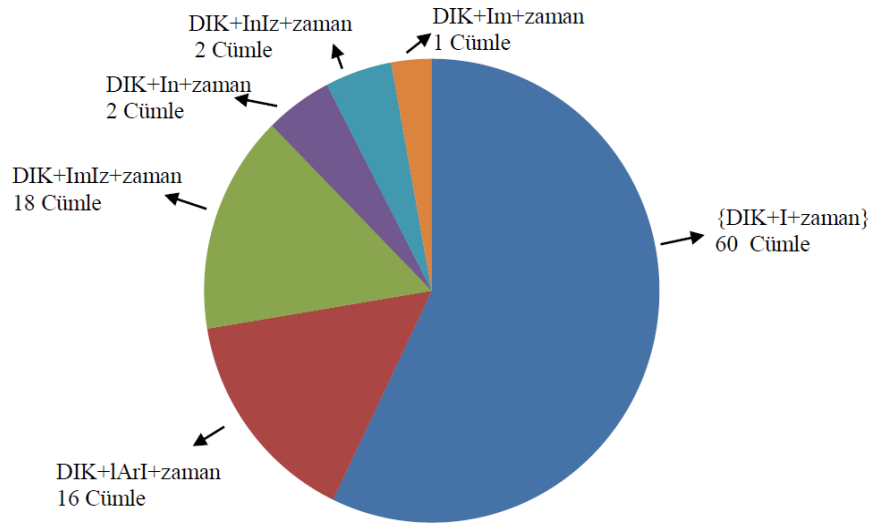

Tablo 1. Metinlerde Geçen “{-{DİK+İYELİK+DA}” Yapısının Şahıslara Göre Metinlerdeki Kullanım Sayıları

TEKİL		ÇOĞUL	
-{DİK+İm+DA}	-	-{DİK+İmIz+DA}	26
-{DİK+İm+DE}	3	-{DİK+İmIz+DE}	26
-{DÜK+Um+DA}	-	-{DÜK+UmUz+DA}	5
-{DÜK+Üm+DE}	-	-{DÜK+ÜmÜz+DE}	2
-{TİK+İm+DA}	1	-{TİK+İmIz+DA}	69
-{TİK+İm+DE}	2	-{TİK+İmIz+DE}	5
-{TÜK+Um+DA}	-	-{TÜK+UmUz+DA}	1
-{TÜK+Üm+DE}	-	-{TÜK+ÜmÜz+DE}	-

-{DİK+In+DA}	-	-{DİK+InIz+DA}	2
-{DİK+In+DE}	-	-{DİK+InIz+DE}	-
-{DUK+Un+DA}	-	-{DUK+UnUz+DA}	1
-{DÜK+Ün+DE}	-	-{DÜK+ÜnÜz+DE}	-
-{TİK+In+DA}	-	-{TİK+InIz+DA}	2
-{TİK+In+DE}	-	-{TİK+InIz+DE}	-
-{TUK+Un+DA}	-	-{TUK+UnUz+DA}	-
-{TÜK+Ün+DE}	-	-{TÜK+ÜnÜz+DE}	-
-{DİK+In+DA}	289	-{DİK+lArIn+DA}	13
-{DİK+In+DE}	174	-{DİK+lErIn+DE}	7
-{DUK+Un+DA}	94	-{DUK+lArIn+DA}	4
-{DÜK+Ün+DE}	48	-{DÜK+lErIn+DE}	2
-{TİK+In+DA}	34	-{TİK+lArIn+DA}	1
-{TİK+In+DE}	29	-{TİK+lErIn+DE}	8
-{TUK+Un+DA}	3	-{TUK+lArIn+DA}	-
-{TÜK+Ün+DE}	1	-{TÜK+lErIn+DE}	-

Grafik 2: Metinlerde Geçen “-{DİK+İYELİK+ZAMAN}” Yapısının Eş Dizim Kalıplarının Dağılımı

Tablo 2. Metinlerde Geçen “-{DİK+İYELİK+ZAMAN}” Yapısının Şahıslara Göre Metinlerdeki Kullanım Sayıları

TEKİL		ÇOĞUL	
-{DİK+Im+zaman}	-	-{DİK+ImIz+zaman}	3
-{DİK+Im+zaman}	1	-{DİK+ImIz+zaman}	2
-{DUK+Um+zaman}	-	-{DUK+UmUz+zaman}	-
-{DÜK+Üm+zaman}	-	-{DÜK+ÜmÜz+zaman}	-
-{TİK+Im+zaman}	-	-{TİK+ImIz+zaman}	13
-{TİK+Im+zaman}	-	-{TİK+ImIz+zaman}	-
-{TUK+Um+zaman}	-	-{TUK+UmUz+zaman}	-
-{TÜK+Üm+zaman}	-	-{TÜK+ÜmÜz+zaman}	-
-{DİK+In+zaman}	-	-{DİK+InIz+zaman}	1
-{DİK+In+zaman}	-	-{DİK+InIz+zaman}	1
-{DUK+Un+zaman}	1	-{DUK+UnUz+zaman}	-
-{DÜK+Ün+zaman}	-	-{DÜK+ÜnÜz+zaman}	-
-{TİK+In+zaman}	-	-{TİK+InIz+zaman}	-
-{TİK+In+zaman}	1	-{TİK+InIz+zaman}	-
-{TUK+Un+zaman}	-	-{TUK+UnUz+zaman}	-
-{TÜK+Ün+zaman}	-	-{TÜK+ÜnÜz+zaman}	-
-{DİK+I+zaman}	18	-{DİK+lArI+zaman}	5
-{DİK+I+zaman}	17	-{DİK+lErI+zaman}	6
-{DUK+U+zaman}	7	-{DUK+lArI+zaman}	3
-{DÜK+Ü+zaman}	6	-{DÜK+lErI+zaman}	-
-{TİK+I+zaman}	7	-{TİK+lArI+zaman}	1
-{TİK+I+zaman}	3	-{TİK+lErI+zaman}	-
-{TUK+U+zaman}	1	-{TUK+lArI+zaman}	1
-{TÜK+Ü+zaman}	1	-{TÜK+lErI+zaman}	-

Sonuç

Bu çalışma, Türkçede oldukça yaygın olarak kullanılan ve işlevsel bir yer tutan “-{DİK+İYELİK+DA}” ve “-{DİK+İYELİK+ZAMAN}” yapılarının kullanım sıklıklarını derlem verileri üzerinden incelemeyi amaçlamıştır. Türk Sözlükbilimi Derlemi verileri temelinde yürütülen nicel analizler, her iki yapının da farklı söylem türlerinde belirgin biçimde kullanıldığını, ancak işlevsel ve bağlamsal kullanım tercihleri açısından anlamlı farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, bu tür bileşik yapıların yalnızca kullanım dağılımları ve biçimbilimsel açıdan değil, aynı zamanda bağlam temelli anlamsal işlevleri açısından da ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda, hem dil öğretimi hem de bilgisayarlı dil çözümlemesi alanları için anlamlı veriler sunan çalışma, Türkçedeki kalıplaşmış yapıların sistematik olarak incelenmesinin önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Şahıs kullanımı ile tablolastırılan verilere bakıldığında veriler, her iki yapının da dilin doğal akışında farklı frekansla kullanıldığını, ancak kullanım alanları ve işlevlerinin bağlamsal olarak farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Tablo 3. 1. Tekil Şahıs

YAPI	-{DİK+iyelik+DA}	-{DİK+iyelik+zaman}
-{DİK+İm}	-	1
-{DİK+İm}	3	-
-{DÜK+Um}	-	-
-{DÜK+Üm}	-	-
-{TİK+İm}	1	-
-{TİK+İm}	2	-
-{TÜK+Um}	-	-
-{TÜK+Üm}	-	-

Bu tablo, -{DİK} ekinin 1. tekil şahıs (ben) için iyelik+DA ve iyelik+zaman ekleriyle kullanım sıklığını göstermektedir, iyelik+DA ekli yapılar iyelik+zaman yapılarından daha fazla kullanılmaktadır. -{DİK+İm} (3) ve -{TİK+İm} (2) olmak üzere diğerlerine göre daha sık kullanılmıştır. -{DİK} türevli ekler, geniş bir fiil kökü yelpazesıyla uyumlu olabilir (örn. bitir-, incele-, ver-, işit-, git- gibi). -{DİK+İm} (1) ve -{TİK+İm} (1) olmak üzere diğerlerine göre daha az kullanılmıştır. -{DÜK+Um}, -{DÜK+Üm}, -{TÜK+Um}, -{TÜK+Üm} yapıları hiç kullanılmamıştır. Bu yapıların kullanılmaması Türkçede bu ekle doğal bir fiil bağlantısının çok az olması ile ilgili olabilir. 1. tekil şahıs kullanımının genel olarak az kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 4. 1. Çoğul Şahıs

YAPI	-{DİK+iyelik+DA}	-{DİK+iyelik+zaman}
-{DİK+İmİz}	26	3
-{DİK+İmİz}	26	2
-{DÜK+UmUz}	5	-
-{DÜK+ÜmÜz}	2	-
-{TİK+İmİz}	69	13
-{TİK+İmİz}	5	-
-{TÜK+UmUz}	1	-
-{TÜK+ÜmÜz}	-	-

Genel olarak -{DİK+iyelik+DA} kullanımı, -{DİK+iyelik+zaman} kullanımından çok daha yaygındır. En belirgin fark -{TİK+İmİz} kullanımında görülmektedir. -{DİK+iyelik+DA}(69) -{DİK+ iyelik +zaman}(13) kez kullanılmıştır yani {DİK+iyelik+DA} yapısı -{DİK+iyelik+zaman} yapısının yaklaşık 5 katıdır. Benzer bir şekilde -{DİK+İmİz}(26) ve -{DİK+İmİz} (26) için de -{DİK+iyelik +DA} formu daha yaygındır. -{DİK+iyelik+DA} kullanımı, bulunma ve bağlamda yer alma anlamı içerdiği için daha doğal ve günlük dilde sık

kullanıldığı düşünülebilir buna karşın $\{-\{DIK+\text{iyelik}+\text{zaman}\}$ kullanımı, daha az yaygın ve daha özel bağlamlarda kullanılır. Ünlü uyumu ve fiil köklerinin yapısı, eklerin kullanım sıklığını belirleyen en önemli etkenlerdendir. Bu bağlamda $\{-\{TIK+\text{İmİz}\}$ (69) en sık kullanılan yapıdır. Bu kadar yaygın olmasının en büyük sebebi, Türkçede $\{-\{TIK\}$ ekinin çok yaygın fiil kökleriyle birleşebilmesi olarak yorumlanabilir. $\{-\{DUK\}$ ve $\{-\{TUK\}$ yapıları bu grupta da çok az veya hiç kullanılmamıştır. Bu durum bu ekleri alabilecek fiil köklerinin az olmasından kaynaklanabilir. 1.çoğul şahıs formları tekillerden daha sık kullanılmıştır.

Tablo 5. 2.Tekil Şahıs

YAPI	$\{-\{DIK+\text{iyelik}+DA\}$	$\{-\{DIK+\text{iyelik}+\text{zaman}\}$
$\{-\{DIK+\text{İn}\}$	-	-
$\{-\{DİK+\text{İn}\}$	-	-
$\{-\{DUK+\text{Un}\}$	-	1
$\{-\{DÜK+\text{Ün}\}$	-	-
$\{-\{TIK+\text{İn}\}$	-	-
$\{-\{TİK+\text{İn}\}$	-	1
$\{-\{TUK+\text{Un}\}$	-	-
$\{-\{TÜK+\text{Ün}\}$	-	-

2. tekil şahıs formları neredeyse hiç kullanılmamıştır. Sadece $\{-\{DUK+\text{Un}+\text{zaman}\}$ ve $\{TİK+\text{İn}+\text{zaman}\}$ formları vardır. 2. tekil şahıs kullanımının az olması dilde genellikle sınırlı ve özel bağlamlarda tercih edilmesi olarak yorumlanabilir.

Tablo 6. 2. Çoğul Şahıs

YAPI	$\{-\{DIK+\text{iyelik}+DA\}$	$\{-\{DIK+\text{iyelik}+\text{zaman}\}$
$\{-\{DIK+\text{İnİz}\}$	2	1
$\{-\{DİK+\text{İnİz}\}$	-	1
$\{-\{DUK+\text{UnÜz}\}$	1	-
$\{-\{DÜK+\text{ÜnÜz}\}$	-	-
$\{-\{TIK+\text{İnİz}\}$	2	-
$\{-\{TİK+\text{İnİz}\}$	-	-
$\{-\{TUK+\text{UnÜz}\}$	-	-
$\{-\{TÜK+\text{ÜnÜz}\}$	-	-

2. çoğul şahıs yapıları da oldukça seyrek kullanılmıştır. $\{-\{DIK\}$ ve $\{-\{TIK\}$ ekleri birkaç yerde kullanılırken $\{-\{DUK\}$ ve $\{-\{TUK\}$ ekleri neredeyse hiç yoktur.

Tablo 7. 3. Tekil Şahıs

YAPI	$\{-\{DIK+\text{iyelik}+DA\}$	$\{-\{DIK+\text{iyelik}+\text{zaman}\}$
$\{-\{DIK+İ\}$	289	18
$\{-\{DİK+İ\}$	174	17
$\{-\{DUK+U\}$	94	7
$\{-\{DÜK+Ü\}$	48	6
$\{-\{TIK+İ\}$	34	7
$\{-\{TİK+İ\}$	29	3
$\{-\{TUK+U\}$	3	1
$\{-\{TÜK+Ü\}$	1	1

3. tekil şahıs $\{-\{DIK+\text{iyelik}+DA\}$ ve $\{-\{DIK+\text{iyelik}+\text{zaman}\}$ yapıları tüm yapılar içerisinde en sık kullanılan yapılardır. Dilin doğal evrimi ve fonetik uyumluluk nedeniyle bazı ek kullanımları daha sık tercih edilirken, diğerleri nadiren kullanılabilir $\{-\{DIK+\text{iyelik}+DA\}$ yapısı da sık tercih edilen yapıdır. Bu durum fonetik ve morfolojik uyumluluk veya dil kullanımı ve alışkanlıklarıyla da ilişkilendirilebilir. Ayrıca derlem tabanlı metinlerin içerdiği akademik yazılar, edebî metinler ve genel metinlerde olaylar genellikle bir başkasından bahsedilerek anlatılır. Bu durumda da 3. Tekil şahıs kullanımı yaygındır. $\{-\{DIK+İ\}$ (289), $\{-\{DİK+İ\}$ (174), $\{-\{DUK+U\}$ (94) ve $\{-\{DÜK+Ü\}$ (48) kullanım sıklığının diğerlerine göre fazla olmasının sebebinin $\{-\{DIK\}$

yapısının 3. tekil şahıs iyelik ekleri {-i,-ı,-u,-ü} ile sık kullanılmasından kaynaklandığı söylenebilir. Buna karşın {-{TİK+İ}, {-{TİK+İ} {-{TUK+U} ve {-{TÜK+Ü} kullanımları, belirli sözcük kökleriyle sınırlıdır, bu yüzden daha az yaygın olabilir.

Tablo 8. 3. Çoğul Şahıs

YAPI	-{DİK+iyelik+DA}	-{DİK+iyelik+zaman}
-{DİK+ıArI}	13	5
-{DİK+ıErİ}	7	6
-{DÜK+ıArI}	4	3
-{DÜK+ıErİ}	2	-
-{TİK+ıArI}	1	1
-{TİK+ıErİ}	8	-
-{TUK+ıArI}	-	1
-{TÜK+ıErİ}	-	-

En yaygın kullanımları “dık-ları/-dik+leri/-tik+leri/-duk+ları/-dük+leri” şeklindedir. -{DÜK+ıArI} ve {-{DÜK+ ıErİ} formları daha az yaygındır. Burada da {-{DİK+iyelik+zaman} kullanımı {-{DİK+ iyelik+DA} kullanımına göre daha sınırlıdır. Bu durum, Türkçede üçüncü çoğul şahıs iyelik ekleriyle sıfat-fiillerin sıkça kullanıldığını ve belirli ek kombinasyonlarının doğal kullanımda baskın olduğunu göstermektedir.

Extended Abstract

Language is not merely a communication tool consisting of individual words; it is also a complex system that operates through networks of meaning formed by these words coming together in specific patterns. At the level of discourse, meaning production often relies on the fixed structures of language and the tendencies of words to be used in conjunction with one another. In this context, the concept of collocation, which plays a vital role in the formation of linguistic meaning, is fundamental in both theoretical linguistics and applied language studies. This situation stands out as a crucial determinant, particularly in understanding the structure of natural language, word choices, and discourse patterns. In Turkish, collocation is not limited to the patterns formed by words in syntactic and semantic contexts; it manifests itself in a wide variety of forms, such as idioms, fixed expressions, auxiliary verb structures, and phrases. Therefore, it is crucial to know the collocation characteristics of these elements to determine the exact situations in which a lexical element can be replaced by a similar element. The syntactic behaviour of lexical items is shaped by the words they have historically been used with. Along with syntactic behaviour, morphological units also play a significant role in this process. In language, combinations formed by a single morphological unit or multiple morphological units can have various functional characteristics.

-{DİK} is a participle suffix added to verbs, which can also take possessive suffixes. Words with participle suffixes can be used by taking case suffixes in addition to possessive suffixes. Possessive suffixes, used in every period of Turkish, primarily served the function of ownership and belonging, but over time, this function expanded to take on different meanings and functions. When examining the structures “-{DİK+POSSESSIVE+DA}” and “-{DİK+POSSESSIVE+TIME}” individually, it becomes apparent that these structures possess distinct functional characteristics. Frequently used in Turkish sentences indicating time and place, these expressions enrich the sentence by expanding the meaning of verbs and take on different functions in the sentence by naming an action or state. Corpus studies reveal that the principles governing the co-occurrence of a word or structure with another word, along with collocation, context, and semantic analysis, constitute an important field of study in the literature on word frequency. This study aims to examine the frequency of use of the structures “-

{DIK+İYELİK+DA}” and “-{DIK+İYELİK+ZAMAN}” in the Turkish language using a corpus-based method. Corpus-based analyses are highly effective in revealing the actual usage patterns of grammatical structures, as they are conducted on large datasets that reflect the natural usage of the language. This study aims to reveal the contexts in which these structures are preferred in Turkish, their frequency of use, and the tendencies of language users in their usage. Quantitative analyses conducted based on the Turkish Lexicology Compilation data revealed that both structures are distinctly used in different discourse types, but show meaningful differences in terms of functional and contextual usage preferences. The findings suggest that such compound structures should be evaluated not only in terms of their distribution and morphology, but also in relation to their context-based semantic functions. In this context, the study, which provides meaningful data for both language teaching and computational linguistics, once again emphasizes the importance of systematically examining fixed structures in Turkish. Examining the data tabulated by person, it becomes clear that both structures are employed with varying frequencies in the natural flow of language, but their areas of use and functions differ contextually. Based on the results of the tables, the use of -{DIK+iyelik+DA} is much more common than the use of -{DIK+iyelik+zaman}. The most noticeable difference is seen in the use of -{TIK+İmİz}. -{DIK+iyelik+DA}(69) -{DIK+iyelik+zaman}(13) times, meaning that the {DIK+iyelik+DA} structure is approximately 5 times more common than the -{DIK+iyelik+zaman} structure. Similarly, for -{DIK+İmİz}(26) and {DİK+İmİz} (26), the -{DIK+possessive+DA} form is also more common. The use of -{DIK+possessive+DA} can be considered more natural and frequently used in everyday language because it implies presence and context, whereas the use of -{DIK+possessive+time} is less common and used in more specific contexts. Vowel harmony and the structure of verb stems are among the most important factors determining the frequency of suffix usage. In this context, -{TIK+ İmİz} (69) is the most frequently used structure. The main reason for its prevalence can be interpreted as the ability of the suffix -{TIK} to combine with very common verb stems in Turkish. The -{DUK} and -{TUK} structures are also rarely or never used in this group. This may be due to the limited number of verb stems that can take these suffixes. First-person plural forms are used more frequently than singular forms.

Kaynakça

- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu.
- Boz, E. (2009). Sözlükbirimlerin Tanımlanmasına Anlambilimsel Bir Bakış. *Turkish Studies*, 4(4), 172-183. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.806>.
- Boz, E. (2014). Bir Birleşik Zarf-Fiil Yapısı Üzerine. *İlmi Araştırmalar*, 19, 43-48.
- Boz, E., Bozkurt, F. & Doğru, F. (2018) Corpus-Based Research on Terminology of Turkish Lexicography (CBRT-TURKLEX). *Lexikos*, 28, 428-439. <https://doi:10.5788/28-1-1472>.
- Ergin, M. (2000). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları.
- Firth, J. (1957). *Papers in Linguistics*. Oxford University Press.
- Firth, J. (1968). *A Synopsis of Linguistic Theory 1930-1955*. Longman.
- Göksel, A. & Kerslake, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. Routledge.

- Gülsevin, G. (2001). Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 125-143.
- Jackson, H. (1988). *Wordsand Their Meaning*. Longmon.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* (4. Baskı). Türk Dil Kurumu.
- Koşumcu, S. (2023). Defa, Kere ve Kez Sözcüklerinin Eş dizimliliği Üzerine Derlem Tabanlı Bir İnceleme. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 332-355. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1357826>
- Nesselhauf, N. (2005). *Collocations in a Learner Corpus: Studies in Corpus Linguistics*. John Benjamins.
- Saussure, F. (1965) *Cours de Linguistique Générale*. Payot.
- Türk Sözlükbilimi Derlemi (TSD). (2024, 20 Aralık). Erişim Adresi: tsd.ogu.edu.tr.
- Yazıcı Ersoy, H. (2015). Türk Yazı Dillerinde İyelik İşaretleyicilerinin Kiplik Anlamları. *Dil Araştırmaları*, 9 (17), 51-72.
- Yılmaz, Ö. D. (2009). *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çatışma Beyanı/Declaration of Conflict: Çalışmada kişi ya da kurumlar arası çıkar çatışmasının olmadığı beyan olunur. / It is declared that there is no conflict of interest between individuals or institutions in the study.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0